

УДК 378.637.016: 78.03 (477)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ, БАЗОВОЇ ТА ПОВНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (галузі: «Музика», «Музичне мистецтво», «Мистецтво»)

Володимир ЧЕРКАСОВ (Кіровоград, Україна)

У статті обґрунтовано мету, завдання, зміст і принципи початкової, базової та повної середньої освіти, які уможливають нові підходи до розв'язання завдань художньо-естетичного виховання молоді.

Ключові слова: музика, музичне мистецтво, мистецтво, народна музика, пісенність, танцювальність, маршовість, види та жанри мистецтва, виразальність і зображальність у музиці, художньо-естетичне виховання.

Стаття посвячена обґрунтуванню цілей, задач и принципів начального, базового и полного среднего образования, которые определяют новые подходы к решению задач художественно-эстетического воспитания молодежи.

Ключевые слова: музыка, музыкальное искусство, искусство, народная музыка, песенность, танцевальность, маршевость, виды и жанры искусства, выразительность и изобразительность в музыке, художественно-эстетическое воспитание.

In the article the purpose, objectives, content and principles of primary, basic and secondary education to national standards of primary, basic and secondary education, aimed at solving problems of secondary schools second and third degree. In addition, the main effect characterized musical and pedagogical techniques, among which are: the perception of music, vocal and choral work, musical-theoretical training, improvisation, playing musical instruments, movement to music, the development of music and creativity, formation music culture and intellectual and artistic thinking. We proved the influence of different types and genres of music on the artistic and aesthetic education of youth.

Key words: music, art music, folk music, song, dance, march, types and genres of art and figurativeness and expressiveness in music, art and aesthetic education.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства освітньо-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах характеризується радикальними змінами, що стали результатом приєднання нашої держави до Болонської конвенції та світового європейського товариства. Модернізація сучасної початкової, базової та середньої школи висуває нові вимоги до художньо-естетичного виховання підростаючого покоління. У зв'язку з цим пошук нових підходів у

формуванні духовної та естетичної культури молоді, спроможної розв'язувати проблеми сьогодення, є актуальним і своєчасним.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз джерел педагогічного та мистецького спрямування підтверджує, що вітчизняними та зарубіжними науковцями Е.Абдулліним, Ю.Алієвим, О.Апраксиною, Л.Арчажниковою, Л.Безбородовою, В.Белобородовою, Л.Василенко, Я.Вишпінською, О.Гембицькою, Н.Гуральник, Д.Кабалевським, А.Козир, Л.Куненко, О.Лобовою, Л.Масол, О.Михайличенком, Г.Ніколаї, О.Ніколаєвою, О.Олексюк, М.Осенневою, В.Орловим, О.Отіч, Г.Падалкою, Т.Пляченко, І.Полубояриною, А.Растригіною, Т.Рейзенкінд, О.Ростовським, О.Рудницькою, Н.Сегедою, Т.Смирновою, Т.Танько, Т.Турчин, Л.Хлебниковою, М.Черепанином, К.Шамаєвою, Л.Школяр, О.Щолоковою, Д.Юником досліджено становлення і розвиток музичної освіти і масового музичного виховання дітей та молоді у певні історичні періоди, виявлено вплив різних підходів і концепцій на музично-естетичне виховання підростаючого покоління та професійно-педагогічне становлення педагога-музиканта. Тематика нашого наукового пошуку значною мірою доповнює дослідження названих авторів, уможливорює усвідомити концептуальні підходи до визначення змісту початкової, базової та повної середньої освіти у галузі «Музики», «Музичного мистецтва» та «Мистецтва» відповідно до Державних стандартів 2011 року.

Мета статті полягає у науковому обґрунтуванні мети, завдань і змісту початкової, базової та повної середньої освіти у мистецькій галузі.

Виклад основного матеріалу. 2011 року постановою Кабінету Міністрів України було затверджено Державний стандарт початкової загальної освіти, до якого увійшов базовий навчальний план з переліком дисциплін та розподілом навчальних годин. Державним стандартом визначено зміст початкової загальної освіти відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів, який ґрунтується на «загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави» [2, с. 12].

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти авторським колективом у складі Л.Хлебникової, Л.Дорогань, І.Івахно, Л.Кондратової, О.Корнілової, О.Лобової, Н.Міщенко розроблено навчальну програму з «Музики» для 1–4 класів, яка визначає «концептуальні підходи до музичної освіти учнів початкових класів, конкретизує музично-освітні завдання, розподіляє художньо-педагогічний матеріал, враховує національні музично-педагогічні традиції та сучасні тенденції розвитку національної та світової музичної культури» [2, с. 12].

Програма ґрунтується на основних принципах музичної педагогіки, як-от: орієнтація на духовний розвиток особистості засобами музичного

мистецтва; зв'язку музики з життям; опори на три типи музики – пісню, танець, марш; активізації музичного мислення; єдності емоційного і свідомого, художнього і технічного; взаємодії мистецтв; особистісно-діяльнісного підходу, визнання самотності й самоцінності особистості учня.

В основу програми покладено українську національну культуру, народну музичну творчість, передбачено зв'язок з музикою інших народів світу. Окрім того, розкривається естетичний зміст української професійної та народної музики. Укладачами програми чітко схарактеризовано мету, сутність якої полягає у формуванні «основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури, комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі сприймання й інтерпретації кращих зразків української та світової музичної культури, а також формування естетичного досвіду, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва» [2, с. 12].

Відповідно до поставленої мети укладачі програми визначають завдання, котрі спрямовані на формування базових освітніх компетентностей та естетичний розвиток учнів, з-поміж яких: засвоєння особливостей художньо-образної мови музичного мистецтва, збагачення емоційно-естетичного досвіду учнів, розвиток образного мислення, уяви, музичних здібностей, участь у різних видах музично-творчої діяльності, виховання ціннісного ставлення до музичного мистецтва.

Програма має чітко визначену структуру, побудована за тематичним принципом та об'єднує різні види музично-творчої діяльності учнів. Використання творів з основного, додаткового або варіативного матеріалу для слухання і виконання уможливорює досягнення цілісності та єдності навчального процесу в межах уроку, семестру й навчального року.

Укладачі програми піклувалися про розвиток навичок сприймання і виконання музики. За такої ситуації у 1-му класі при засвоєнні тем «Про що розповідає музика» та «Музика навколо нас» увага зосереджується на опануванні правил співу та слухання музики, виконання пісень різного емоційного змісту та характеру, інсценування цих пісень у «ролях», знайомство з вокальною та інструментальною музикою, українськими народними інструментами, народними піснями та танцями. Крім того, з метою розвитку виконавської та творчої діяльності учнів пропонується створення простих ритмічних супроводів до пісень і танців, пластичне інтонування та музикування на елементарних дитячих інструментах [6, с. 137].

Варто зазначити, що програмою першого класу передбачено поліхудожнє виховання учнів засобом зіставлення музичних, літературних та візуальних образів. У процесі виконавської і творчої діяльності учні переконуються у тому, що музика розповідає про життя людей і навколишній світ мовою звуків. Діти знайомляться з найпростішими

типами музики – піснею, танцем і маршем, народною і композиторською музикою, виразально-зображальними засобами музичної мови, які розкривають емоційний зміст музики, характер творів різноманітних жанрів.

Знайомство з основними типами музики як основними сферами музичної образності, виразально-зображальними можливостями пісні, танцю та маршу відбувається у 2-му класі при вивченні теми «Типи музики». Учні визначають роль композитора, виконавця і слухача у створенні, виконанні та слуханні музики, поглиблюють уявлення про зв'язок музики з життям. Опанування теми «Виразальне та зображальне в музиці» сприяє засвоєнню учнями того, що музика виражає внутрішній світ людини, зображає різноманітні рухи, життєві події, картини природи тощо.

Укладачі програми ставили за мету познайомити другокласників з «Основними музичними жанрами», а саме: оперою, балетом, симфонією, концертом, навчити учнів визначати емоційний зміст музичних творів, висловлювати свої враження та власне ставлення до них. За такого підходу діти знайомляться з елементами «Музичної мови» як виразника образного змісту музики, визначають роль мелодії і супроводу в музичних творах, засвоюють основні музичні поняття і терміни.

У 3-му класі зміст програми поступово ускладнюється, учні опановують «Основні властивості музики: пісенність, танцювальність, маршовість» як особливі якості музики, порівнюють жанрові ознаки музичних творів, знаходять у них спільне і відмінне, спостерігають «зустріч» в музичних творах трьох властивостей музики. Окрім того, вони розучують та виконують пісні шкільного пісенного репертуару, які сприяють формуванню вокально-хорових навичок, необхідних для виконання, створюють до них темброво-ритмічний супровід, опановують навичками гри на дитячих музичних інструментах. Засвоєння теми «Інтонація» відбувається в процесі виявлення спільності між розмовною і музичною мовами. Інтонація розглядається як основа музики. Діти порівнюють запитальні, стверджувальні та окличні інтонації, інтонації скоромовки в мові та музиці [6, с. 138].

При вивченні теми «Розвиток музики» учні переконуються, що музика як мистецтво існує у розвитку. Виокремлюють виконавський, сюжетний, інтонаційно-мелодичний, варіаційний, жанровий, ладовий, симфонічний розвиток музики. У другому семестрі учні також знайомляться з «Музичною формою» (одночастинною, двочастинною і тричастинною), формою рондо, варіаційною та куплетною формою, порівнюють твори різних форм, висловлюють власне ставлення до змісту музичних творів.

У 4-му класі учні вивчають «Музику мого народу». Діти відстежують зв'язок музики з життям, джерела і традиції та найхарактерніші риси української народної музики, вирізняють спільне і відмінне в народній та професійній музиці. Крім того, знайомляться з колисковими піснями і

дитячим фольклором, календарно-обрядовими, жартівливими, історичними і ліричними піснями, слухають українські народні думи. Визначаючи спорідненість музики слов'янських народів при опануванні теми «Музика єднає світ» учні також виявляють взаємовплив та взаємозбагачення музики народів Прибалтики, Кавказу, Середньої Азії, країн Європи та світу. Велике значення надається українським і російським протяжним ліричним пісням, пісням весняного календарного циклу та календарно-обрядовим пісням.

Укладачі програми наголошують, що «Емоційне сприйняття музики, роздуми про неї, втілення образного змісту у виконанні створюють можливість оволодівати прийомами порівняння, аналізу, узагальнення, класифікації різних явищ музичного мистецтва. Поглиблення сприймання у власне музичну сферу має відбуватися природним шляхом – від комплексного жанрово-ситуативного враження до диференційованого сприймання музичних творів» [2, с. 15].

У листопаді 2011 року Кабінет Міністрів своєю постановою затверджує Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти спрямований на виконання завдань загальноосвітніх навчальних закладів II і III ступеня і визначає вимоги до освіченості учнів основної і старшої школи. До зазначеного Державного стандарту входить освітня галузь «Мистецтво», яка взаємопов'язана з освітньою галуззю «Музика» Державного стандарту початкової загальної освіти.

Зміст освітньої галузі «Мистецтво» структурується та реалізується за навчальним предметом «Мистецтво», який входить до Базового навчального плану. Поряд з іншими дисциплінами до навчального плану входить програма «Мистецтво» для 5–9 класів, укладачами якої стали Л.Масол, О.Коваленко, Г.Сотська, Г.Кузьменко, Ж.Марчук, О.Константинова, Л.Паньків, І.Гринчук, Н.Новікова, Н.Овіннікова. «Мистецтво, – зазначається у програмі, – це особлива форма відображення дійсності, естетичний художній феномен, який передає красу навколишнього світу, внутрішнього світу людини через осмислення фундаментальних категорій «краса», «гармонія», «ритм», «пропорційність», «довершеність» [3, с. 8].

Програма «Мистецтво» ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного та інтегративного підходів. Її метою є «виховання в учнів ціннісно-світоглядних орієнтацій у сфері мистецтва, розвиток комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей і способів художньої діяльності, формування потреби в творчому самовираженні та естетичному самовдосконаленні» [3, с. 14].

Для розв'язання поставленої мети необхідно реалізувати наступні завдання, а саме: виховати в учнів емоційно-ціннісне ставлення до мистецтва та дійсності, розвинути художні інтереси і естетичні ідеали; сформувати систему художніх знань; розвинути уміння сприймати,

інтерпретувати та оцінювати твори мистецтва й художні явища; стимулювати здатність учнів до художньо-творчого самовираження та діалогу; розвинути художні здібності та критичне мислення; сформувати потреби в естетизації середовища та готовність до участі в соціокультурному житті.

Як наголошують укладачі програми вона ґрунтується на принципах: наступності; поєднання загальнолюдського, національного та етнокраєзнавчого; інтегративності, спрямованості та поліхудожнього виховання учнів; креативності, варіативності змісту, методів і технологій; діалогічності та полікультурності.

За своєю структурою програма «Мистецтво» є логічним продовженням предмету «Музика», який учні вивчали в початковій школі й забезпечує цілісність змісту мистецької освіти в основній школі. Тематика предметів «Музичне мистецтво» і «Образотворче мистецтво», а також курсу «Мистецтво» враховує специфіку кожного блоку програми і охоплює такі ключові категорії як: види, жанри, стилі мистецтва. У пояснювальній записці до програми наголошується, що вчитель повинен використовувати внутрішню інтеграція, а також міжпредметні зв'язки, і перш за все з «Мовою і літературою», «Суспільствознавством», «Технологіями» тощо.

В організації навчально-виховного процесу вчитель повинен творчо ставитися до роботи над творами мистецтва, використовувати ефективні технології та методи впливу на формування компетентностей учнів. Предмети мистецтва в загальноосвітній школі мають важливе естетико-виховне спрямування, якому підпорядковуються дидактичні завдання, тому вчитель має сприяти зростанню в учнів інтересу до мистецтва, розвитку здатності емоційно реагувати на художні твори і знаходити в них особистісний смисл. Отже, «головне надзавдання вчителя – створити захоплюючу емоційно піднесену атмосферу, щоб кожний урок став справжнім уроком мистецтва, надихати учнів на творчість – в особистісній і соціокультурній діяльності» [3, с. 9].

У 5-му класі програмою «Музичне мистецтво» передбачено опанування теми «Види музичного мистецтва». Учні продовжують знайомство з народною та професійною музикою, поглиблюють знання щодо взаємодії музики з іншими видами мистецтва а саме: образотворчим мистецтвом, архітектурою, літературою, театром, цирком та кіно. У процесі роботи над зразками народної музики п'ятикласники закріплюють основні засоби музичної виразності, їх роль у створенні музичного образу, визначають особливості народних пісень і танців та народних музичних інструментів, усвідомлюють значення музики в житті, побуті та медіа-просторі. Окрім того, виявляють характерні ознаки програмної та непрограмної, вокальної та інструментальної, хорової та симфонічної музики, виявляють зв'язок народної та професійної музики, особливості взаємодії музики та інших видів мистецтва [6, с. 139].

При опануванні теми 6-го класу «Жанри музичного мистецтва» підлітки виявляють характерні ознаки камерно-вокальної, хорової, камерно-інструментальної та симфонічної музики відповідно до їхнього призначення, порівнюють твори зазначених жанрів, інтерпретують їхній образний зміст, визначають композиційну будову та типи розвитку. Крім того, висловлюють оцінні судження щодо музики різних жанрів, беруть участь у дискусіях відносно інтерпретації виконавцем того чи іншого твору певного музичного жанру.

Тема 7-го класу «Мистецтво: діалог традицій і новаторства». Учні вивчають музичну культуру рідного краю, дізнаються про особливості аранжування народної та академічної музики, специфіку традиційної та сучасної обробки народної музики, особливості відображення етнічних мотивів у класичній і сучасній музиці. Вивчаючи новаторство у музичному мистецтві підлітки усвідомлюють особливості сучасних музичних явищ, відмінності між рок-оперою, мюзиклом і класичними музично-театральними жанрами, пізнають виражальні засоби електронної музики.

Навчальна програма інтегрованого курсу «Мистецтво» (5–7 кл.) побудована за тими ж принципами що і програма «Музичне мистецтво». У 5-му класі учні опановують тему «Види мистецтва», знайомляться з народним і професійним мистецтвом, за допомогою основних засобів музичної виразності характеризують музичні образи, визначають особливості народних пісень і танців та виявляють їхній взаємозв'язок з народною і професійною музикою. Знайомлячись з графікою, живописом і скульптурою учні пізнають види і засоби їхньої виразності, виявляють особливості декоративно-прикладного мистецтва та стилізації, види орнаментів та символіку кольорів. Крім того, підлітки визначають і усвідомлюють особливості взаємодії і синтезу різних видів мистецтв, а саме: музики, образотворчого мистецтва, архітектури, літератури, сприймають специфіку синтетичного мистецтва як-от: хореографії, театра, цирка, кіно.

Тематика 6-го класу «Жанри мистецтва». Підлітки спостерігають і характеризують образ людини в мистецьких жанрах, виявляють характерні ознаки камерно-вокальних і хорових жанрів (пісня, гімн, романс, кантата, ораторія, літургія), особливості жанрів образотворчого мистецтва, а саме: портрету, побутового, історичного, міфологічного, релігійного, батального. Молодь характеризує образи природи у мистецьких жанрах, виявляє характерні ознаки камерно-інструментального (прелюдія, ноктюрн, рондо, варіації, етюд-картина, соната) і симфонічного жанрів (увертюра, концерт, симфонія, симфонічна поема, симфонічна сюїта). Підлітки пізнають особливості жанрів образотворчого мистецтва (пейзаж, натюрморт, анімалістичний жанр).

Укладачі програми пропонують у 7-му класі тему «Мистецтво: діалог традицій і новаторства». Учні вивчають музичну культуру рідного краю,

особливості аранжування народної та академічної музики, відображення етнічних мотивів у класичній і сучасній музиці, особливості архітектури як виду мистецтва, найвідоміші архітектурні пам'ятники рідного краю і України, особливості декоративно-прикладного мистецтва (розпис, писанкарство, вишивка, витинанка, народна іграшка). Крім того, вивчають новітні мистецькі явища (джаз, рок, поп, шансон, авторська пісня, мюзикл, електронна музика) та види дизайну (графічний, промисловий, ландшафтний, арт-дизайн).

Інтегрований курс «Мистецтво» (8–9 кл.) укладено відповідно до зазначених у програмі принципів і передбачає оволодіння учнями навичками інтерпретації змісту творів мистецтва різних видів і стилів, створення індивідуальних і колективних творчих проєктів з використанням традиційних і комп'ютерних технологій, застосування зв'язків між різними видами мистецтва у художньо-творчій діяльності, участь у шкільних культурно-мистецьких заходах, виявлення особистісно-ціннісного ставлення до художніх явищ сучасності.

У 8-му класі укладачі програми пропонують тему «Мистецтво в культурі минулого». Молодь опановує стилі та напрями мистецтва стародавніх епох і цивілізацій, а саме: античний, візантійський, романський, готика, Ренесанс, бароко, рококо, класицизм, романтизм, реалізм. У 9-му класі пропонується тема «Мистецтво в культурі сучасності». Учні вивчають особливості стилів і напрямів мистецтва (імпресіонізм та постімпресіонізм, різновиди модернізму і постмодернізму), спадщину видатних діячів вітчизняного мистецтва. Крім того, опановують види екранних мистецтв, жанри кіномистецтва, форми зображення культурної спадщини, дізнаються про найвідоміші музеї та галереї рідного краю, України, світу, усвідомлюють значущість мистецтва в діалозі культур [6, с. 140].

Висновки. Таким чином, аналіз шкільних програм з «Музики», «Музичного мистецтва» та інтегрованого курсу «Мистецтво» дозволяє зробити наступні висновки: програми спрямовані на виконання завдань, які стоять перед початковою та основною школами; вони сприяють розв'язанню мети і вирішенню завдань, які стоять перед вчителями і учнями при опануванні цими предметами; зміст програм спрямований на формування особистісно-ціннісного ставлення учнів до мистецтва; знайомство з творами вітчизняного мистецтва й творами митців інших країн світу сприятиме створенню творчих проєктів і програм в різних видах художньо-творчої діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Масол Л.М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л.М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою 1–4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта». 2012. – 392 с.

3. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів 5–9 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта». 2013. – 32 с.
4. Олексюк О.М. Музична педагогіка: Навчальний посібник. – К.: КНУКіМ, 2006. – 188 с.
5. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти: Навч.-метод. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 640 с.
6. Черкасов В.Ф. Теорія і методика музичної освіти: [підручник] / Володимир Черкасов. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 526 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Черкасов Володимир Федорович – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри музично-теоретичних та інструментальних дисциплін Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: становлення і розвиток музично-педагогічної освіти в Україні, професійно-педагогічна підготовка вчителів мистецьких дисциплін, теорія і методика музичної освіти, формування естетичної культури особистості.